„Wieki Stare i Nowe" 2024, t. 19 (24), s. 1—13
ISSN 2353-9739
DOI https://doi.org/10.31261/WSN.2024.24.10

CC BY SA

Data akceptacji: 17.10.2024
Data publikacji: 17.12.2024

Pavol Matula
Pedagogická fakulta Univerzity Komenského
matula@fedu.uniba.sk
https://orcid.org/0000-0002-8508-9141

Poľsko-slovenské hraničné spory 1938–1939 a ich vplyv na život miestneho goralského obyvateľstva

Polish-Slovak Border Disputes from 1938 to1939 and their Impact on the Life of the Local Highland' Population

Abstract: The article deals with the impact of the changes in the border between Poland and Slovakia at the end of the 1930s on the population of the affected parts of Spiš, Orava and Kysuce. It traces the international political situation which weakened the position of the Czechoslovak Republic and its internal political problems. It analyses complicated Slovak-Polish relations, which superficially looked friendly, but, eventually deteriorated considerably as a result of the occupation of parts of Spiš, Orava and Kysuce by Poland in autumn 1938 and Slovakia's passage into the sphere of influence of Nazi Germany in 1939. The consequences of the 'big politics' had a considerable impact on everyday life in the affected border area. The paper traces how the consequences were particularly reflected, from the border shift itself to the reactions of the population, availability of basic foodstuffs, lack of transport connections, and the issue of the language teaching or the language of the church to security during the wartime conflict.

Key words: Polish-Slovak relations, 1938–1939, Spiš, Orava, Kysuce, border changes

Krátko po I. svetovej vojne, keď vznikli nové štáty Československo a Poľsko, došlo medzi nimi ku hraničným konfliktom na Tešínsku, Spiši a Orave. Spor mal medzi nimi vyriešiť plebiscit, no ten sa nakoniec nekonal. V roku 1920 rozhodla veľ-

vyslanecká konferencia, ktorá rozdelila územia medzi oba štáty. Poľsko však nebolo spokojné, čo viedlo k vzájomnej averzii Varšavy a Prahy trvajúcej takmer dve desaťročia. Naplniť svoje územné nároky sa poľskej strane podarilo na jeseň 1938, keď bola ČSR mocensky oslabená tlakom nacistického Nemecka. Varšava svoje požiadavky opierala predovšetkým o tvrdenie, že tamojší obyvatelia sú etnickí Poliaci poukazujúc na hláskoslovnú podobnosť goralského nárečia s poľštinou. Slovenská strana sa pri určovaní identity goralov zasa odvolávala na ich národnostné cítenie, pretože sa vo väčšine prípadov hlásili za Slovákov.

Po Mníchovskej dohode Varšava využila situáciu predovšetkým na doriešenie otázky priemyselného Tešínska, ktorého zabratie uskutočnila krátko po konferencii. Požiadavky voči Slovensku, vzhľadom na proklamovaný priateľský vzťah k Slovákom, spočiatku nevznášala, aj keď na vládu vytvárali tlaky rôzne skupiny vyhlasujúce goralské obyvateľstvo na Spiši, Orave a Kysuciach za poľské napriek tomu, že sa väčšina tamojšej populácie hlásila k slovenskej národnosti.[1]

Varšava týmto tlakom zatiaľ odolávala. Jej postoj sa však začal meniť po vyhlásení autonómie. Dúfala totiž, že Slovensko sa osamostatní úplne, čo by umožnilo anexiu Podkarpatskej Rusi Maďarskom, a tak by vznikla vytúžená spoločná poľsko-maďarská hranica. Navyše by malé a oslabené Slovensko (po odtrhnutí jeho južných častí, ktoré Budapešť tiež požadovala) bolo nútené hľadať pomoc u Poľska ako protektora.[2] Hlinkovci[3] však získaním autonómie považovali svoj politický program za naplnený a nemienili smerovať svoje aktivity k úplnému osamostatneniu Slovenska, aspoň nie v najbližšej budúcnosti.

Zotrvanie Slovákov vo zväzku s Čechmi bolo pre Varšavu sklamaním. Svoju nespokojnosť prejavila tak, že nechala voľný priestor hlasom, ktoré vyjadrovali územné požiadavky voči Slovensku. Zároveň si ale uvedomovala, že teraz už akcia nemierila voči Čechom, ale spriateleným Slovákom. Navyše v čase, keď prichádzali o nemalé časti svojho územia na juhu, čím tento krok mohol postaviť Poľsko do značne nepriateľského svetla a vohnať tak Bratislavu do náručia Berlína. Varšava sa preto rozhodla postupovať opatrne. Jej taktika spočívala v tom, že nastolí, podľa nich, len minimálne územné požiadavky.[4]

Pri rozhovoroch so slovenskými politikmi si však postupne začala uvedomovať, že Bratislava nemala v pláne odtrhnúť sa od Prahy a navyše sa začínala čoraz viac orientovať na Nemecko. Z toho dôvodu Poľsko prehodnotilo svoje pôvodné požia-

[1] M. Majeriková, *Vojna o Spiš*, Krakov 2007, s. 94; M. Andráš, *Severné hranice Slovenska*, Bratislava 2009, s. 35–36.

[2] L. Deák, *Hra o Slovensko*, Bratislava 1991, s. 195–196.

[3] Členovia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

[4] L. Deák, *Hra o Slovensko*…, s. 201–204.

davky a predložilo nové – rozšírené, ktoré 25. októbra 1938 odovzdalo slovenskej autonómnej vláde. Teraz už išlo aj o obývané územie.[5]

Bratislava sa zdráhala vyhovieť, preto sa Varšava začala vyhrážať, že „použije najostrejšie prostriedky". Nakoniec slovenská strana poľské požiadavky prijala a vlády oboch štátov si 1. novembra 1938 v tejto veci vymenili nóty. Na základe nich sa vytvorila spoločná delimitačná komisia, ktorá mala určiť definitívnu podobu nových hraníc.[6]

Spoločná československo-poľská delimitačná komisia to pri vytyčovaní hranice nemalá ľahké. Obyvatelia, ktorých sa to malo dotknúť, dávali výrazne najavo svoj nesúhlas. K prvej vážnejšej konfrontácii medzi poľskou časťou komisie a miestnym obyvateľstvom došlo 18. novembra 1938. Najprv boli v Čadci v reštaurácii hotela, kde bývali, slovne napadnutí traja členovia poľskej delegácie. Neskôr pri návrate z Rakovej do Čadce narazila komisia na hlúčky ľudí, ktorí šli do mesta na demonštráciu proti pripojeniu k Poľsku. Podľa plánov organizátorov mala akcia prebiehať v pokojnom duchu, avšak atmosféra na nej sa veľmi rýchlo zmenila v bojovú. Polícia sa obávala, že by nebola schopná zaručiť bezpečnosť poľským členom komisie, preto ich premiestnila do svojho autobusu. Žandári šli v autobuse komisie, v ktorom sa svietilo, aby demonštranti videli, že tam Poliaci nie sú. Takýmto úskokom sa ich podarilo dostať cez rozvášnený dav ozbrojený palicami a kameňmi bez úhony z mesta.[7]

K ďalšiemu stretu s rozhorčeným obyvateľstvom došlo 21. novembra 1938 roku. Neďaleko Čadce pri osadách Privary a Magonka sa komisii postavili do cesty ženy s hrabľami a začali nadávať Poliakom. Vyhrážali sa im, že ich povraždia. Kričali, že nechcú ísť do Poľska a že svoje deti do poľskej školy posielať nebudú, radšej ich „pobijú". Neskôr tam dobehli aj muži, ktorí sa tiež začali Poliakom vyhrážať. Atmosféra sa stávala čoraz nebezpečnejšou, takže žandári museli komisiu chrániť zvláštnym kordónom. Tá potom zmenila pôvodné plány a radšej prešla na poľskú stranu.[8]

Konflikty komisie s obyvateľstvom vyvrcholili 24. novembra 1938 v Oravskom Podzámku, kde bola poľská delegácia napadnutá davom. Na základe toho poľská

[5] Ibidem, s. 206–209; I. Žilinčík, *Obsadenie časti Kysúc Poľskom v novembri 1938 ako vyvrcholenie poľských územných nárokov v medzivojnovom období 20. storočia*, „Zborník Kysuckého múzea v Čadci" 2008, č. 11, s. 185.

[6] L. Deák, *Hra o Slovensko…*, s. 206–209; I. Žilinčík, *Obsadenie časti Kysúc Poľskom…*, s. 185.

[7] J. Šimončič, *Denník dr. Františka Hrušovského, predsedu Delimitačnej komisie československo-poľskej roku 1938*, „Studia Historica Tyrnaviensia" 2003, č. 3, s. 319–320; M. Gotkiewicz, *Wspomnienia z prac komisji delimitacyjnej polsko-słowackiej odbytych w listopadzie 1938 r. na odcinku Spisza, Orawy i Czadeckiego*, „Wierchy" 1998, č. 6, s. 121.

[8] J. Šimončič, *Denník dr. Františka Hrušovského…*, s. 322–323; M. Gotkiewicz, *Wspomnienia z prac komisji delimitacyjnej…*, s. 128–129.

vláda oznámila, že v záujme udržania pokoja a v snahe predísť ďalším incidentom obsadí poľské vojsko ešte pred dohodnutým termínom (30.11.1938) územie, ktoré má pripadnúť Poľsku. Skôr než sa k tomu mohla vyjadriť česko-slovenská vláda, poľská armáda začala ráno 25. novembra 1938 obsadzovať oblasť Kysúc, kde došlo k boju medzi česko-slovenským a poľským vojskom.[9] K podobnému stretu došlo aj v blízkosti Javoriny.[10] Aj keď brániace sa česko-slovenské vojsko odrazilo poľský útok, muselo nakoniec požadované časti území opustiť.

Dohoda o hraničných úpravách na slovensko-poľskej hranici bola podpísaná 30. novembra 1938 v Zakopanom v hoteli Maraton.[11] Hranica rozdelila na Kysuciach obce Skalité, Čierne a Svrčinovec, na Orave pripadli Poľsku Suchá Hora a Hladovka a na Spiši šlo o Javorinu a Lesnicu.

Deň pred obsadením dostali starostovia obcí, ktoré boli v dosahu pričlenených území list s inštrukciami, čo je potrebné vykonať v čo najkratšom čase po pripojení odstúpených území. Mali navštíviť zabraté obce, ohlásiť sa u vojenských veliteľov a zistiť, čo tamojšie obyvateľstvo potrebuje. Išlo predovšetkým o základné potreby, ako boli napr. nafta, soľ a pod. Informovať obyvateľov o tom, kde je si to možné zaobstarať. Rovnako aj, kde je možné predávať svoje poľnohospodárske výrobky. Tiež zabezpečiť rýchlu zmenu československých korún za poľské zloté. Podľa dekrétu poľského prezidenta z 11. októbra sa zámena mala vykonať v kurze 100 Kč za 16 zł, čo znamenalo 6,25 Kč za 1 zł, no obyvatelia sa neskôr sťažovali na úžerníkov predávajúcich v prvé dni zloty za 6,50 Kč a v ďalšie dokonca za nie menej ako 10 Kč.[12] Ďalšie odporúčania boli, aby sa pripravila zimná pomoc a zvlášť stravovanie detí. Starostovia mali tiež navrhnúť veliteľstvám v zabratých obciach osoby, ktoré by mohli byť ustanovené do funkcií úradujúcich starostov, kým neprebehnú riadne voľby.[13]

Aj keď poľská tlač opisovala obsadenie obcí poľským vojskom v ružových farbách[14], československá Správa Stráže obrany štátu (SOŠ) zaznamenala informácie, ktoré tomu odporovali. Miestni obyvatelia v panike zaháňali svoj dobytok do Trste-

[9] L. Deák, *Hra o Slovensko*…, s. 210.

[10] M. Borák, R. Žáček, *„Ukradené" vesnice*, Český Těšín 1993, s. 21.

[11] M. Borák, *Československo-polská „malá válka" u Čadce*, „Historie a vojenství" 1998, č. 4, s. 89.

[12] AKM, APA 162 (Krempachy), výstrižok článku zo slovenskej tlače (názov periodika sa nepodarilo zistiť) pod názvom *Výkrik odtrhnutej Oravy! Suchá Hora a Hladovka chcú späť na Slovensko*, s. 6, priložený k listu J. Świsteka z 24. januára 1939.

[13] Archiwum Państwowe w Krakowie, Oddział w Nowym Targu, f. Akta Gmin Pow. Nowotarskiego, Akta Gminy Szczawnica, sign. 32/22/11, list starostu Nowotarského okresu starostom združení obcí Chochołów, Bukowina, Szczawnica z 26. novembra 1938.

[14] *Przejęcie Suchej Góry a Głodówki*, „Gazeta Podhala" 4. decembra 1938, roč. 3, č. 48, s. 3; R. Kowalski, *Działania grupy operacyjnej „Podhale" na Spiszu, Orawie i w Pieninach jesienią 1938 roku*, w: *Od Zaolzia po Jaworzynę. Rewindykacje graniczne jesienią 1938 roku*, red. R. Kowalski, Nowy Targ 2004, s. 126.

nej, kde ho na trhu predávali a ukladali si peniaze v ČSR. Nálada obyvateľstva na odstúpenom území bola „pokleslá“ a poľské vojsko nebolo nikde vítané.[15] Začiatkom decembra 1938 v svojej správe o situácii na zabratom území Oravy SOŠ informovala:

> Ve vesnici Hladovka a Suchá Hora polští vojáci všechno vyrabovali a vesnice úplně vyjedli. Starosta ze Suché Hory byl zbit a starosta z Hladovky, pro svoji činnost proti Polsku byl zatčen a odveden.[16]

Spišská obec Lesnica prijala prichádzajúcich Poliakov značne nepriateľsky, čo bolo pre poľskú stranu veľkým prekvapením. Obsadzovania obce sa zúčastnil aj poľský spisovateľ a nadšený obdivovateľ Pienin Jan Wiktor, ktorý svoje sklamanie a dezilúziu vyjadril v jednom zo svojich listov:

> Včera som bol v Lesnici. Keď sme kráčali v dave vravel som: ‚aby po nás obyvateľstvo nakoniec nehádzalo kamene'. Nehádzalo, ale prežil som jednu z najbolestnejších chvíľ… Takú nenávisť som už dávno nevidel, tak odporné veci o Poľsku, o vojsku, aké tam boli rozširované, som už dávno nepočul. Keby ste vedeli, ako veľmi nás nenávidia, keby ste počuli, čo opakoval tamojší kňaz, tak by Vás striaslo.[17]

Kňaz z neďalekej poľskej Szczawnice Michal Matras zorganizoval do pripojenej obce návštevu svojich farníkov, aby privítali nových obyvateľov Poľska. Aj keď Szczawničania prišli „s chlebom a inými božími darmi“, Lesničania sa priateľsky veľmi nechovali, ako o tom vypovedal:

> Tí istí obyvatelia, ktorí stále po celé dlhé roky išli v procesiách na odpusty do Szczawnice či Krościenka, obyvatelia, ktorých sme spovedali po celé roky, ktorí sa s nami tak radi zúčastňovali pútí, ktoré sme organizovali do Częstochowej, tí istí na nás pozerali ako na votrelcov.[18]

[15] ŠA-BY, f. SOŠ, šk. 3, inv. č. 18, správa z 29. novembra 1938.

[16] ŠA-BY, f. SOŠ, šk. 3, inv. č. 18, správa z 1. decembra 1938.

[17] Biblioteka Jagiellońska Kraków, Oddelenie rukopisov, pozostalosť W. Semkowicza, list Jana Wiktora Semkowiczovi z 28.11.1938: „Wczoraj byłem w Leśnicy. Gdyśmy szli w gromadzie mówiłem: ‚aby nas tylko ludność nie obrzucała kamieniami'. Nie obrzucała, ale przeżyłem jedną z najboleśniejszych chwil… Takiej nenawiści dawno nie widziałem, tak potwornych rzeczy o Polsce, o wojsku, jakie tam rozszerzano, dawno nie słyszałem. Żeby Pan wiedział, jak bardzo nas nienawidzą, żeby Pan słyszał, co powtarzał tamtejszy ksiądz, toby Pan zadrżał.“

[18] Archiwum Diecezjalne w Tarnowie, f. Akta lokalne, Szczawnica 1911–1946, list M. Matrasa dekanátu v Krościenku n/D. z 27. novembra 1938, sygn. LS XXXVIII.: „Ta sama ludność, która zawsze

Keďže sa obyvateľstvo v Lesnici s pripojením k Poľsku nezmierilo, siahali poľské úrady i po vyhrážkach, že neprispôsobivých vysťahujú do vnútrozemia.[19] Reakciou na to bol demonštratívny prechod Lesničanov na Slovensko, ktorý zorganizoval 11. decembra 1938 tamojší richtár Jozef Podolinský.[20] Jedným z hlavných dôvodov bola správa, že v Spišskej Starej Vsi bude v tom čase na predvolebnom zhromaždení predseda autonómnej slovenskej vlády Jozef Tiso.[21] Pri návrate nespokojných Lesničanov domov došlo na hraniciach ku konfliktu s finančnou strážou, ktorá si chcela zapísať ich mená.[22]

Aj väčšina obyvateľstva na zabratom území Kysúc sa od začiatku k pripojeniu stavala odmietavo. Svoj nesúhlas s novou situáciou, keď sa časť z nich stala súčasťou iného štátu, vyjadrovali rôznym spôsobom. V noci 25. decembra 1938 roku napríklad ukradli poľskú zástavu vyvesenú na železničnej stanici v Čiernom.[23] Na nový rok 1939 zasa zničili hraničnú búdku na prechode v Skalitom. Zároveň na mieste zanechali protipoľské letáky.[24] K ďalšej devastácii došlo 5. januára 1939 roku v novopostavenej búdke pred mostom v Čiernom, kde rozbili okná a na dvere po slovensky napísali protipoľské heslá. Vedľa nalepili leták s vyobrazením poľského ministra zahraničných vecí Józefa Becka a nápisom „Jeszcze Polska nie zginęła, ale zginąć musi".[25] V Skalitom opäť demolovali hraničnú búdku 1. februára 1939. Zničili pri tom dvere a komín, vybili okná a ukradli pec.[26] Páchateľov sa podarilo vypátrať. Išlo o štyroch mladých robotníkov zo Skalitého vo veku od 18 do 25 rokov.[27] K devastácii teraz už poľského majetku došlo v Skalitom opäť 10. mája 1939. Na železnici boli zničené betónové stĺpy a zanechaný protipoľský leták s karikatúrami

przez cały szereg lat szła w procesjach na odpusty do Szczawnicy czy Krościenka, ludność, którą spowiadaliśmy przez szereg lat, która z nami tak chętnie brała udział w pielgrzymkach, organizowanych przez nas do Częstochowy, – ta sama ludność patrzyła na nas jak na najeźdźców."

[19] L. Šemorádiková, *Zmena československo-poľských hraníc na Spiši v rokoch 1938–1939*, „Almanach XIII. Slováci v Poľsku", Krakov 2012, s. 108.

[20] Archiwum Narodowe w Krakowie (ANDK), f. Urząd Wojewódzki Krakowski (UWKr), sygn. UWKr 291, Sprawy graniczne z 14.01.1939, s. 619.

[21] SNA, f. KU-P, šk. 265, Pomery v býv. slovenskej obci Lesnici, zápisnica z 30.12.1938.

[22] SNA, f. KU-P, šk. 265, Zápisnica spísaná s obyvateľom obce Lesnica na Okresnom úrade v Spišskej Starej Vsi 20.12.1938.

[23] Archiwum Państwowe w Katowicach (APK), f. Policja Województwa Śląskiego (PWS) 12/38, sig. 491, Raport sytuacyjny Powiatowej Komendy Policji Województwa Śląskiego (RS-PKP-WS), nr 5 z 07.01.1939, s. 63.

[24] APK, f. PWS 12/38, sig. 491, RS-PKP-WS, nr 1 z 02.01.1939, s. 53 a nr 4 z 05.01.1939, s. 60.

[25] APK, f. PWS 12/38, sig. 491, RS-PKP-WS, nr 6 z 09.01.1939, s. 64.

[26] APK, f. PWS 12/38, sig. 491, RS-PKP-WS, nr 28 z 06.02.1939, s. 97.

[27] APK, f. PWS 12/38, sig. 491, RS-PKP-WS, nr 37 z 20.02.1939, s. 109.

Hitlera a ministra Becka s nápisom „Nech żyje german".[28] 20. januára zasa náčelník stanice v Skalitom objavil na železničnej trati naukladané kamene. Neďaleko toho bola kartička s nadávkami, ktorých zmysel by sa dal zhrnúť do vety „Veď vy ešte uvidíte…".[29]

Protipoľské nálady ľudí sa však prejavovali aj slovne. Počas pochôdzky poľskej hraničnej stráže na Nový rok 1939 v Skalitom na ňu začali zo slovenskej strany pokrikovať po nemecky traja miestni obyvatelia. Keď zistili, že na nich Poliaci nereagujú, zakričali na nich po slovensky, že za 14 dní budú v Krakove.[30] Takéto pokrikovanie za hranicu bolo frekventovaným javom. Jazdci na saniach na ceste zo Zwardońa do Čadce napríklad 10. januára 1939 vykrikovali smerom k búdke vo Svrčinovci na poľskú stranu „poľské svine" a ďalšie vulgárne nadávky. Začiatkom roka dostal do rúk prokurátor v Tešíne trestné oznámenie na Petra Kubalika zo Svrčinovca, že v miestnom hostinci 7. januára 1939 v poobedňajších hodinách alkoholom posilnený vyspevoval „Jeszcze Polska nie zginęła, ale zginąć musi".[31] Podobná „krčmová" výtržnosť sa odohrala 15. januára 1939 v obedňajších hodinách v Skalitom, kde miestny obyvateľ František Cerata pred hostincom, avšak na slovenskej strane, nadával vulgárne na Poliakov, že zabíjajú ľudí. Prípad kvalifikovaný ako hanobenie poľského národa skončil tiež u prokurátora v Tešíne.[32] Objavili sa však aj pokusy o útok na poľské orgány. Pri návrate policajtov z pochôdzky z Čierneho 17. januára 1939 v poobedňajších hodinách sa niekto zo slovenskej strany pokúsil jedného zo strážnikov trafiť do hlavy kameňom.[33] Príslušník poľskej pohraničnej stráže Stanisław Argasiński bol zasa pri pochôdzke vo Svrčinovci 3. marca 1939 slovne inzultovaný. Vzápätí na to dotyčný, ktorý stal na slovenskej strane, začal do colníka hádzať kamene. Argasiński po ňom trikrát vystrelil z pištole. Útočníka však nezasiahol.[34]

Poľské štátne orgány boli presvedčené, že odpor v pripojených obciach postupne ochabne a obyvateľstvo sa zmieri s novou situáciou. V tomto duchu boli písané aj ich situačné správy zo zabratých oblastí v prvých mesiacoch roka 1939, podľa ktorých „prívetivé a láskavé správanie sa poľskej moci k tamojšiemu obyvateľstvu vedie k tomu, že väčšina, aj keď pomaly, si zvyká na nové pomery a situácia na tomto území sa zlepšuje". Chtiac-nechtiac však museli priznať, že tam stále

[28] APK, f. PWS 12/38, sig. 491, RS-PKP-WS, nr 100 z 15.05.1939, s. 193.
[29] APK, f. PWS 12/38, sig. 491, RS-PKP-WS, nr 17 z 21.01.1939, s. 82.
[30] APK, f. PWS 12/38, sig. 491, RS-PKP-WS, nr 4 z 05.01.1939, s. 60.
[31] APK, f. PWS 12/38, sig. 491, RS-PKP-WS, nr 10 z 13.01.1939, s. 71.
[32] Tamže, nr 21 z 26.01.1939, s. 88.
[33] Tamže, nr 15 z 19.01.1939, s. 79.
[34] APK, f. PWS 12/38, sig. 133 (F 12901), Sprawozdanie o stanie bezpiecz. za mesiąc marzec 1939, 04.04.1939, s. 321.

„ešte prevažujú proslovenské sympatie“. Príčiny nevideli v silnom slovenskom národnom povedomí obyvateľstva pričleneného územia, ale v slovenských „agitátoroch spoza hraníc“. Museli však priznať, že sa objavujú aj protipoľské prejavy miestnych. Ich váhu sa ale snažili znížiť tvrdením, že išlo len o jednotlivcov. Tieto „antipoľské vystúpenia“ boli predovšetkým reakciou na zavádzanie poľštiny do škôl a kostola. Za jedinú primeranú odpoveď na ne považovali poľské orgány „okamžité stíhanie a vo vzťahu k vinníkom uplatnené trestné sankcie“. K obľúbeným postihom patrilo vyhostenie, ktoré bolo využívané najmä v prípade, ak bol dotyčný podozrivý z „proslovenskej činnosti“, či údajne „udržoval kontakt so slovenskými aktivistami“.[35]

Poľské štátne orgány však nezostali iba pri vyhosťovaní. K tvrdému potláčaniu akéhokoľvek náznaku odporu voči novej moci, čo i len potenciálnemu, začali zakrátko predovšetkým na pripojených častiach Oravy a Spiša. Už začiatkom roka 1939 boli fyzicky inzultovaní viacerí obyvatelia z odstúpeného územia. Roľník Ignác Krátky zo Suchej Hory sa 19. januára 1939 na ceste do Hladovky dostal do konfliktu s dvojčlennou policajnou hliadkou z Chochołowa. Snažil sa jej vyhnúť prechodom na ľavú stranu cesty. Poľskí policajti to zrejme považovali za urážku, pretože „bol pozastavený a zbitý na mieste tak, až mu bola pravá ruka zlomená a spôsobené mu na celom tele ťažké zranenia. Nachádza sa v domácom ošetrení“. V ten istý deň sa konfliktu s poľskou políciou nevyhol ani bývalý starosta Hladovky Ján Kubica Tyrala, ktorého najprv odviedli na obecný úrad a potom ho tiež zbili. Takýchto prípadov bolo zaznamenaných viac.[36]

Aj keď slovenské orgány pri opätovnom získaní sporného územia v septembri 1939 nemali také otvorené konflikty s obyvateľstvom, s akými sa stretali poľské pár mesiacov pred tým, i u nich sa objavili isté obavy z možných problémov, ktoré by sa mohli vyskytnúť u národnostne menej vyhranenej mladšej generácie, najmä v obciach, ktoré boli pripojene k Poľsku ešte v roku 1920. Vypovedá o tom správa Vládneho komisára pre zaujaté územie Hornej Oravy v Trstenej:

> Takmer vo všetkých obciach sú Slováci. […] Čisto slovensky hovorí najmä generácia staršia, ktorá navštevovala školy slovenské. Generácia mladšia hovorí prevažne goralsky a poľsky, čo je odvodené dvacaťročnou […] polonizačnou politikou […] Obyvateľstvo […] hlási sa k národnosti sloven-

[35] APK, UWKr, inv. č. UWKr – 291, Sprawozdanie sytuacyjne miesięczne, Sprawy graniczne, 14 marca 1939, s. VIII/2.

[36] ŠA-BY, f. Trenčianska župa 1940–1945, k. 10 (1940), inv. č. 2260, s. 6/39, Správa Veliteľstva četníckeho oddelenia v Ružomberku Okresnému úradu v Liptovskom Sv. Mikuláši (do rúk vel. Praparu SOŠ) z 4. februára 1939.

> skej. V prvých dňoch bola táto náklonnosť k Slovensku zrejmá len u obyvateľov starších. Generácia mladšia javila spočiatku akúsi nedôveru k slovenským úradným činiteľom najmä v obciach Jablonka a Pekelník. […] Zariadil som, aby farári a kaplani – Poliaci a poľsky zmýšľajúci Slováci boli notármi a četníctvom vhodným spôsobom sledovaní […].[37]

Rozdelením na jeseň 1938 stratili kysucké obce na slovenskej strane poštové, telefonické a dopravné spojenie. Poľská strana na zabratých územiach zriadila hneď poštové úrady vo Svrčinovci a v Skalitom, ako aj telegrafické spojenie. Okrem železničnej dopravy mohli obyvatelia odstúpených častí využívať aj novozriadenú autobusovú linku Svrčinovec – Mosty. Skaličania krátko po delimitácii, začiatkom decembra 1938 žiadali zriadenie pošty v ich obci aj na slovenskej strane. Okrem iného to odôvodňovali tým, že väčšina (65 %) obyvateľstva bola na Slovensku. Navyše v Skalitom naďalej zostala žandárska stanica a úrady pohraničnej stráže.[38]

Obyvateľstvo, napriek prejavom nesúhlasu, vyťažilo z rozdelenia aj určité pozitíva, ak sa to tak dá nazvať. Vo veľkom sa rozmohlo pašeráctvo:

> Poľských peňazí: ‚zlotých' bolo veľa, nedbalo sa na úradný kurz. Za jedno poľské ‚zloté' platili šesť, neskoršie deväť až desať korún. Celá obec kšeftovala, skoro v každej chalupe bola ‚burza'! Čerňani začali piť poľskú vodku, bola lacnejšia![39]

Spočiatku bolo možné prechádzať hranicu na Kysuciach voľne. Od 19. januára 1939 sa však situácia zmenila. Hranicu uzavreli a prechod bol umožnený len na špeciálne priepustky. Podľa správy poľských policajných orgánov to obyvateľstvo na poľskej strane prijalo ľahostajne. Na slovenskej strane sa v ten deň vytvárali hlúčiky ľudí, ktorí prejavovali nespokojnosť.[40]

Poľské oficiálne kruhy pred delimitáciou a počas nej ubezpečovali, že ide len o drobné hraničné úpravy dôležité pre Poľsko z hospodársko-strategického hľadiska. Argumenty vychádzajúce z teórie poľského etnického pôvodu tamojšieho obyvateľstva zostávali v pozadí, preto sa slovenská strana spočiatku domnievala, že sloven-

[37] Štátny archív v Bytči, pobočka Dolný Kubín, f. Okresný úrad Trstená, šk. 58, inv. č. 597/41, Správa vládneho komisára pre zaujaté územie Hornej Oravy v Trstenej Predsedníctvu vlády z 26. septembra 1939, s. 8–9, 13.

[38] ŠA – C, K 67, Zápisnica u obvodného notára v Skalitom z 5. decembra 1938, s. 3.

[39] Pamätná kniha obce Čierne, s. 200.

[40] APK, f. PWS 12/38, sig. 491, RS-PKP-WS, nr 17 z 21.01.1939, s. 82.

činu v školách i v kostoloch bude možné udržať.[41] Pár dní po obsadení územia však skutočnosť vyzerala úplne inak. Slovenské učiteľské sily vo Svrčinovci boli 9. decembra 1938 prípisom západotešínskeho školského inšpektora Stanisława Kuśmierza uvoľnené zo služby oficiálne z dôvodu „nedostatku voľných pracovných miest". Učitelia teda nečakali a odišli hľadať si miesta na slovenskú stranu.[42]

Deti zo zabratých častí zvyšných kysuckých obcí chodili do slovenských škôl o niečo dlhšie, keďže tam chýbali budovy škôl, v Skalitom až do 19. marca 1939.[43] Poľská strana sa deti i rodičov snažila získať nielen rozdávaním čerstvého pečiva, ale i kakaa, čo je jednou z prvých vecí, na ktorú si pamätníci v súvislosti s poľským školstvom na Kysuciach spomenú.[44] V chudobnom kraji, kde bolo bežné, že rodičia nemali deťom dať čo jesť, nebolo možné sa tomu diviť.[45]

Kompetentné poľské orgány pri príležitosti vianočných sviatkov obyvateľom Svrčinovca a Skalitého vyplatili podporu „v hotovosti a naturáliách". Odôvodňovali to tým, že tamojšia populácia je veľmi chudobná a jej situácia sa značne zhoršila v dôsledku rozdelenia obcí vytýčením novej hranice. Všetky obchody s potravinami totiž zostali na slovenskej strane.[46]

Špeciálnemu postaveniu s pričlenených území sa tešila spišská obec Javorina. Po jej prevzatí civilnou správou na miesto miestneho učiteľa nik nereflektoval. Na zabraté územia sa väčšinou hlásili len nadšenci, lebo miesta neposkytovali žiadne výhody. Na jednej strane tu bolo nepriateľsky naladené obyvateľstvo a na druhej nadriadené orgány, ktoré chceli za krátky čas takmer zázraky.[47]

Do Javoriny zavítal koncom roka poľský prezident Ignacy Mościcki. Jeho návšteva mala viacero dôvodov. Jedným bol lovecký zámoček, ktorý sa stal rezidenciou hlavy štátu tráviacej tam vianočné sviatky. Nemenej dôležitým bolo prítomnosťou prezidenta posilniť spätosť nových obyvateľov s Poľskom, ukázať, že štátu na nich záleží. Vyjadriť záujem mali i vianočné darčeky pani prezidentovej javorinským deťom: šály, rukavice, svetre, oblečenie, topánky a sladkosti. Pridal sa aj viceminister

[41] Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach (AAK), f. Akta rzeczowe (ARZ), sign. ARZ 98, list biskupa K. Kmeťka kardinálovi A. Hlondovi z 10. novembra 1938; Pozostalosť Petra Černa, list biskupa Kmeťka P. Černovi z 24. novembra 1938.

[42] ŠA – C, K66, list OÚ v Čadci KÚ v Bratislave z 20.12.1938.

[43] Pozostalosť Petra Černa, *Dejiny farnosti skalitskej od r. 1918*.

[44] *Harcerze dożywiają dziatwę szkolną*, „Ilustrowany Kuryer Codzienny" 19.12.1938, roč. 29, č. 350, s. 11.

[45] Zbierka autora. Zvukový záznam rozhovoru autora s Annou Straňajovou (Z1). Čierne 14.07.2010.

[46] *Dary dla ubogich Świerczynowca i Skalitego*, „Ilustrowany Kuryer Codzienny" 31.12.1938, roč. 29, č. 350, s. 13.

[47] Biblioteka Spiska im. Jana Plucińskiego, Łapsze Niżne (BSJP), f. Pamiętniki Jana Plucińskiego (PJP), s. 628–629.

dopravy Aleksander Bobkowski, ktorý každému daroval lyže.[48] Pani prezidentová bola tiež nápomocná pri organizovaní lyžiarskych kurzov. Preteky detí z Javoriny a Podspádov v lyžovaní sa potom uskutočnili 2. apríla 1939.[49]

Vzhľadom na fakt, že Javorina sa stala rezidenciou poľského prezidenta, celá oblasť bola ostro sledovaná a kontrolovaná i v jeho neprítomnosti. Akékoľvek nepriateľské prejavy, z pohľadu policajných orgánov, boli hneď pacifikované tvrdými výsluchmi a vyhostením. Poburujúcim pre poľské orgány bolo i spievanie slovenských piesní.[50]

Nemalým problémom pre novú poľskú cirkevnú správu bola absencia kostolov na Kysuciach. Tie zostali na slovenskej strane. Cintorín farnosti Čierne sa zas nachádzal na poľskej strane, ako aj pole farnosti Skalité. Katovické biskupstvo muselo s ohľadom na komplikovanú situáciu pristúpiť k dočasnému riešeniu – súhlasilo s pôsobením slovenských kňazov i na poľskej strane.[51]

Príprava na vojnový konflikt medzi Nemeckom a Poľskom sa prihraničných obcí nedotkla len stavaním prekážok a vyššou koncentráciou vojsk, ale aj odvodmi brancov. Mobilizácia bola v Poľsku vyhlásená 30. augusta 1939. Veľká časť obyvateľov zabratých území už narukovať nestihla, zabránil im v tom rýchly priebeh vojnových udalostí.[52]

Aj keď sa obsadenie obcí nemeckým vojskom udialo v naozaj veľmi krátkom čase, neprebehlo úplne hladko. Vojnová kataklizma zasiahla i obyvateľov územia znovu pripojeného k Slovensku. Dotkla sa najmä Hladovky, kde došlo k požiaru.[53] Spôsobil ho zápalný granát, ktorý dopadol na jednu stodolu, od ktorej sa chytili ďalšie objekty. Či prišiel z poľskej alebo nemeckej strany nebolo úplne vyjasnené.[54] Deštrukčné dôsledky vojny zasiahli aj dopravnú a komunikačnú infraštruktúru obsadených obcí. Železničná trať Trstená – Suchá Hora bola v prvých dňoch prerušená a zastavená, no jej oprava sa podarila ešte v priebehu septembra. Z ciest boli postupne odstránené prekážky a priekopy, ktoré vy-

[48] Biblioteka Spiska im. Jana Plucińskiego, Łapsze Niżne (BSJP), f. Pamiętniki Jana Plucińskiego (PJP), s. 661.

[49] M. Marchlewski, *Pracowałem w tatrzańskich lasach*, Zakopane 2009, s. 126, 134.

[50] Štátny archív v Levoči, pobočka Poprad (ďalej ŠAL Poprad), f. Okresný úrad Kežmarok (OÚ Kežmarok), šk. 41, inv. č. 33.

[51] AAK, f. ARZ, sign. ARZ 94, list katovického biskupa S. Adamského sliezskemu vojvodovi M. Grażyńskému z 19.12.1939, s. 1–2.

[52] ŠA-DK, f. OÚ Trstená, šk. 58, inv. č. 30/1939, list ČS Vitanová OÚ v Trstenej z 12. augusta 1939.

[53] L.G. Faguľa, *Mezi oslobodenými*, „Slovák" 26. septembra 1939, s. 4.

[54] ŠA-DK, f. OÚ Trstená, šk. 58, inv. č. 597/41, Správa vládneho komisára pre zaujaté územie Hornej Oravy v Trstenej Predsedníctvu vlády z 26. septembra 1939, s. 14–15, inv. č. 144/40, tabuľka Soznam válečných škôd na území zpäť pripojených z bývalého Poľska vyhotovený Obvodným notariátom v Liesku v roku 1940.

kopali Poliaci, boli zasypané. Horšia bola situácia s telegrafným a telefónnym spojením.[55]

Napriek tomu, že Kysuce boli operačným vojenským pásmom, nedotklo sa to výraznejším spôsobom tohto kraja. Poškodené cesty a železnice boli z väčšej časti do dvoch týždňov opravené. Len poškodený tunel v Mostoch spôsobil, že spojenie medzi Čadcou a Bohumínom bolo obnovené až vo februári 1940.[56]

Úplnej kontrole a stabilizácii pomerov na pripojenom území prekážalo do veľkej miery aj nedoriešenie pomerov na hranici. Nová nebola chránená, keďže finančná stráž vykonávala službu ešte stále na hranici starej.[57] Dvojitá hranica komplikovala život na novopripojených územiach hneď od prvých septembrových dni. Vzhľadom na absenciu skladov potravín v oblasti, obchody boli prázdne a chýbali niektoré základné potravinové články ako soľ, cukor, múka, droždie, no tiež tabak či petrolej.[58] Cez starú hranicu nebolo možné privážať nedostatkové potraviny.[59] Problémom však nebola len hranica. Obyvateľstvo v zabraných obciach malo len poľskú menu, za ktorú na starom území nakupovať nemohli a banky zloté neprijímali.[60]

Legalizácia stavu pripojených území nastala na základe zmluvy medzi Nemeckom a Slovenskom zo dňa 21. novembra 1939 a schválením ústavného zákona č. 325 z 22. decembra 1939 o inkorporácii územia, ktoré po roku 1918 bolo pripojené k bývalej republike Poľskej.[61]

Navrátenie obcí Javorina a Lesnica Slovensku sa po páde nášho severného suseda, na rozdiel od inkorporovaných území Spiša a Oravy, patriacich od roku 1920 a 1924 Poľsku, stalo trvalým a nemenným, keďže hranice medzi ČSR a Poľskom sa po roku 1945 vrátili do predmníchovskej podoby.

[55] ŠA-DK, f. OÚ Trstená, šk. 58, inv. č. 597/41, Správa vládneho komisára pre zaujaté územie Hornej Oravy v Trstenej Predsedníctvu vlády z 26. septembra 1939, s. 16–18.

[56] Pamätná kniha obce Čadca, s. 180.

[57] ŠA-DK, f. OÚ Trstená, šk. 58, inv. č. 597/41, Situačná správa OÚ Trstená Prezídiu ministerstva vnútra z 18. septembra 1939, s. 6.

[58] ŠA-DK, f. OÚ Trstená, šk. 58, inv. č. 597/41, Správa OÚ Trstená Predsedníctvu vlády zo 6. septembra 1939, s. 3.

[59] ŠA-DK, f. OÚ Trstená, šk. 58, inv. č. 597/41, Správa vládneho komisára pre zaujaté územie Hornej Oravy v Trstenej Predsedníctvu vlády z 26. septembra 1939, s. 10.

[60] ŠA-DK, f. OÚ Trstená, šk. 58, inv. č. 597/41, Správa OÚ Trstená Predsedníctvu vlády zo 6. septembra 1939, s. 3.

[61] M. Garek, *Poľskí kňazi na hornej Orave v rokoch 1939–1945*, „Pamäť národa" 2018, roč. 14, č. 3, s. 5.

Bibliografia

András, M., *Severné hranice Slovenska*, Bratislava 2009.

Borák, M., Žáček R., *„Ukradené" vesnice*, Český Těšín 1993.

Borák, M., *Československo-polská „malá válka" u Čadce*, „Historie a vojenství" 1998, č. 4, s. 65–90.

Deák, L., *Hra o Slovensko*, Bratislava 1991.

Garek, M., *Poľskí kňazi na hornej Orave v rokoch 1939–1945*, „Pamäť národa" 2018, č. 3, s. 35–53.

Gotkiewicz, M., *Wspomnienia z prac komisji delimitacyjnej polsko-słowackiej odbytych w listopadzie 1938 r. na odcinku Spisza, Orawy i Czadeckiego*, „Wierchy" 1998, nr 64, s. 99–148.

Kowalski R., *Działania grupy operacyjnej „Podhale" na Spiszu, Orawie i w Pieninach jesienią 1938 roku*, w: *Od Zaolzia po Jaworzynę. Rewindykacje graniczne jesienią 1938 roku*, red. R. Kowalski, Nowy Targ 2004, s. 101–140.

Majeriková, M., *Vojna o Spiš*, Krakov 2007.

Marchlewski, M., *Pracowałem w tatrzańskich lasach*, Zakopane 2009.

Šemorádiková L., *Zmena československo-poľských hraníc na Spiši v rokoch 1938–1939*, „Almanach Slováci v Poľsku" 2012, č. 13, s. 108.

Šimončič, J., *Denník dr. Františka Hrušovského, predsedu Delimitačnej komisie československo-poľskej roku 1938*, „Studia Historica Tyrnaviensia" 2003, č. 3, s. 305–332.

Žilinčík, I., *Obsadenie časti Kysúc Poľskom v novembri 1938, ako vyvrcholenie poľských územných nárokov v medzivojnovom období 20. storočia*, „Zborník Kysuckého múzea v Čadci" 2008, č. 11, s. 175–200.

Pavol Matula

Polsko-słowackie spory graniczne z lat 1938–1939 i ich wpływ na życie miejscowej ludności góralskiej

Streszczenie

Tematem artykułu jest wpływ zmiany granic między Polską a Słowacją pod koniec lat 30. XX wieku na ludność Spisza, Orawy i Kysuc, a więc części regionów, których zmiany te bezpośrednio dotyczyły. Opisano konsekwencje polityczne i wojskowe przesunięcia granic oraz reakcje ludności na nowy stan rzeczy. Przedstawiono skutki tych zmian w życiu codziennym mieszkańców pogranicza. Dotyczyły one m.in. dostępności podstawowych artykułów spożywczych, połączeń transportowych, kwestii języka nauczania lub języka obowiązującego w kościele czy bezpieczeństwa w czasie konfliktu wojennego.

Słowa kluczowe: stosunki polsko-słowackie, 1938–1939, Spisz, Orawa, Kysuce, zmiany graniczne